

УДК 81'255

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ПОЕТИЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ

Губа Л.В., к. філ. н.,
асистент

Національний транспортний університет

У статті розглядаються проблеми перекладності художніх творів, зокрема особливості перекладу поезії. Автор статті висвітлює особливо важливі проблеми в процесі поетичного перекладу. У статті пояснюється, в чому полягає складність художнього перекладу в цілому та поетичного перекладу зокрема; було розглянуто мовні особливості поетичного тексту та з'ясовано головні особливості поетичного перекладу.

Ключові слова: поезія, художній переклад, експресивність, структура вірша.

В статье рассматриваются проблемы переводимости произведений, в частности особенности перевода поэзии. Автор статьи освещает особенно важные проблемы, возникающие в процессе поэтического перевода. В статье объясняется, в чем заключается сложность художественного перевода в целом и поэтического перевода в частности; были рассмотрены языковые особенности поэтического текста и выяснены главные особенности поэтического перевода.

Ключевые слова: поэзия, художественный перевод, экспрессивность, структура стихотворения.

Huba L.V. CORE PROBLEMS OF POETIC TRANSLATION

Translating poetry is considered one of the most complicated types of translation. It encounters many difficulties, the most important of which is the question of possibility or impossibility of translating poetry. The article will elaborate upon the necessary traits of translation and poetry, and will represent the possibility or impossibility of translating poetry by representing the views for or against the translation of poetry.

Key words: poetry, artistic translation, expressive meaning, poetic structure.

«Що таке поезія? А ось що: союз двох слів, про які ніхто не підозрював, що вони можуть з'єднуватися і що, з'єднавшись, вони будуть виражати нову таємницю кожного разу, коли їх будуть вимовляти»

Гарсія Лорка

Постановка проблеми. Проблема перекладності художніх творів та зокрема поезії вже протягом довгого часу хвилює людей мистецтва. Теоретичні перекладознавчі дослідження переконливо свідчать про те, що навіть найкращий найдосконаліший високо оцінений переклад не забезпечує повної адекватності оригіналу. Зрозуміло, що відхилення значно більші – при перекладі експресивно й емоційно насичених художніх творів, що передбачає значні відхилення від оригіналу. Адже «трудність перекладача-віршовника полягає в неминучості балансувати не тільки між розбіжними вимогами двох мов, але ще більше в неминучості балансувати між вербальністю та музикою оригіналу, розуміючи під останнім усю сукупність естетичних елементів, яких дарма шукати в словнику» [2, с. 130–131].

Художній переклад – це творчий процес, а не механічна праця, спрямована на передачу інформації засобами іншої мови.

І якщо для адекватної передачі структурно-змістовного аспекту тексту оригіналу достатньо володіння лінгвістичними засобами обох мов, то для передачі ідейно-змістовного аспекту тексту, що перекладається, має значення культурно-етнічний та психологічний досвід перекладача. Текст перекладу повинен передавати ідею тексту-оригіналу, інтенції та настрою автора, зберігати стиль викладення та адекватний авторському вплив на читача.

Отже, предметом художнього перекладу є ідейно-образна структура першотвору. «Ідейно-образна структура – це пов'язані авторською ідеєю найважливіші образи твору, які обумовлюють усім багатством своїх взаємин неповторну своєрідність даного роману, новели чи поезії. Визначальні елементи цієї структури, втілені в мові, можуть розташовуватися на різних рівнях мовної ієрархії (від фонологічного до синтаксичного), що вимагає відтворення їх в перекладі на тих же рівнях» [5, с. 187–188].

Постановка завдання. Метою даної статті є висвітлення особливо важливих проблем у процесі поетичного перекладу.

Завданнями статті були наступні: 1) пояснити, в чому полягає складність художнього перекладу та зокрема поетичного перекладу;

2) розглянути мовні особливості поетичного тексту; 3) з'ясувати головні особливості поетичного перекладу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання перекладу літературних творів займають у перекладознавстві особливе місце, що пояснюється, насамперед, визначною соціальною роллю художньої літератури і долею художніх творів. Попри можливі розбіжності в класифікаціях перекладу, дослідження художнього перекладу виділяється в окрему теорію за загальною одностайною згодою фахівців. Разом із тим у теорії художнього перекладу існують і розвиваються досить відокремлено два самостійні напрями: літературознавчий та мовознавчий, які розрізняються самим підходом до проблематики художнього перекладу.

Це розмежування існує вже не одне десятиліття, його можна вважати одним із наслідків бурхливих дискусій, які розгорталися в 60-70-ті рр. ХХ ст. навколо проблем перекладу і в яких взяло участь чимало діячів науки та культури. Формування і становлення лінгвістичної теорії перекладу розвивалося як процес виявлення проблематики перекладу, об'єкту теорії перекладу, її місця серед інших теорій. При цьому лінгвісти, які й ініціювали формування теорії перекладу, часто зверталися у своєму аналізі до прикладів із перекладів літературних творів. У свою чергу, письменники та поети, які склали переважну частину перекладачів літературних творів, піддавали нищівній критиці розвідки окремих лінгвістичних проблем художнього перекладу і навіть самі формулювання на зразок «граматичні питання перекладу», наполягаючи на тому, що має відтворюватися ідея, дух твору, а не його мовна форма. Дискусії, безумовно, збагатили обидві сторони. Літератори визнали, зрештою, що «дух» літературного твору має певну матеріальну форму, яку зовсім відкинути неможливо, якщо послідовно залишатися на матеріалістичних позиціях. Визнавалося також і те, що переклад з підрядника не забезпечує повноцінного відтворення оригіналу і що необхідно оволодівати мовою оригіналу. Лінгвісти, у свою чергу, усвідомлювали, що переклад літературних творів має свою специфіку. Втім визнання кожною зі сторін, що в позиції опонентів є сенс, не завершилося об'єднанням двох підходів. У працях, які відбивають літературознавчий підхід, головна увага приділяється ідейно-образній (за В. Коптіловим) струк-

турі твору і пов'язаним із нею позамовними чинниками; питання лінгвістичного характеру висвітлюються переважно тоді, коли виникають особливі труднощі у відтворенні певних мовних одиниць, як правило тих, що займають ключові позиції в структурі твору. При лінгвістичному підході досліджуються переважно проблеми, пов'язані з відтворенням окремих стилістичних рис художніх текстів, різного роду стилістичних фігур, власне того, що становить особливі труднощі для перекладу, а визнання тексту визначальною одиницею перекладу залишається дещо декларативним. Ця ситуація відбиває не так складну природу об'єкта пізнання, як стан самого пізнання. Її можна вважати розвитком аналітичного етапу в теорії художнього перекладу, на зміну якому має прийти етап синтезу [3, с. 20].

Інтегруючі процеси не менш важливі й для розвитку теорії художнього перекладу. Синтез літературознавчого та мовознавчого підходів відповідає, по-перше, самій природі художнього перекладу як об'єкту теоретичного пізнання. По-друге, для цього вже виникають певні передумови в самому пізнанні. Зокрема, це інтерес до психології художнього перекладу [4], до тексту як визначальної одиниці перекладу в перекладознавстві, у мовознавстві – здобутки лінгвістики тексту, виявлення проблем, що тяжіють до об'єднання в окремий напрям – лінгвопоетику [6].

Для розвитку інтеграційних процесів у теорії художнього перекладу особливий синтезуючий потенціал має поняття художнього образу, що є поняттям естетики і в перекладознавстві набуває специфічних ознак. Вони зумовлюються, по-перше, загальною специфікою художнього перекладу, по-друге, – особливостями співвідношеннями форми та змісту у перекладі.

Загальна специфіка художнього перекладу формується природою художньої літератури як виду мистецтва, яке є однією з форм суспільної свідомості, своєрідним способом пізнання. Об'єктом пізнання є саме людське життя у його цілісності, яке мистецтво відтворює у формах художніх образів [12, с. 227]. Поняття художнього образу є одним із ключових у мистецтвознавстві, це загальна категорія художньої творчості. У цьому загальному смислі художній образ – це сам спосіб існування художнього твору, взятий з боку його виразності, вражаючої енергії та осмисленості [12, с. 728]. Він характеризується цілісністю духовного змісту, єдністю думок,

почуттів та уявлень і виражається в конкретно-чуттєвій формі [12, с. 227].

Літературний твір є продуктом емоційного, образного, художнього, як його ще називають, мислення, який отримує свою матеріальну форму в процесі художнього мовлення. Основними одиницями образного мислення виступають уявлення та образи-уяви. У художньому мовленні уявлення та образи-уяви сплітаються в цілісну тканину, утворюючи образно-сміслову структуру літературного твору. Образний характер є основною диференційною ознакою, що відрізняє художнє мислення від мислення наукового, яке теж матеріалізується в словесній формі, але за своєю природою є понятійним, логічним, його основні одиниці – це поняття [7, с. 714–715]. У науковому мовленні поняття організовується за логічними зв'язками, утворюючи понятійно-сміслову структуру тексту.

Отже, в художньому перекладі *об'єктом відтворення* є образно-смілова структура твору.

Конкретно-чуттєвою формою літературного твору, його духовно цілісного змісту, є текст, що створюється певними матеріальними засобами. Матеріальні засоби, якими створюється художній образ, взагалі відіграють важливу роль у класифікації видів мистецтва. Способом матеріального існування художньої літератури є мова. Відомо, зокрема, що як будівельний матеріал для художнього тексту особливу цінність мають мовні одиниці з конкретним значенням та стилістичні фігури (порівняння, метафора, персоніфікація тощо). Вони найпридатніші для того, щоб викликати в нашій свідомості уявлення та образи-уяви. Образні мовні засоби влітаються в тканину тексту, утворюючи його мовленнєво-мовну структуру, яка виступає матеріальною опорою образно-сміслові структури літературного твору.

Через призму поняття художнього образу літературознавчий та мовознавчий підходи до художнього перекладу розрізняються за тим, як розглядається в об'єкті дослідження співвідношення художнього образу як способу духовного існування твору та мови як способу його матеріального існування. Іншими словами, різниця між літературознавчим та мовознавчим підходами до перекладу літературних творів виявляється як переважна або навіть виключна увага до однієї з його сторін. У дослідженні перекладу з літературознавчих позицій первинним стає образно-смілова структура, а мова, якщо й аналізується, то

як засіб конструювання образно-сміслові структури. При мовознавчому дослідженні художнього перекладу безпосереднім предметом аналізу стає мова, а образно-смілова структура виступає визначальним чинником функціонування мовних одиниць у конкретному творі, оскільки саме художній образ є найвищим критерієм при виборі адекватних засобів мови перекладу [3, с. 124].

Поезія (лірика) разом з епосом і драмою належать, як відомо, до основних родів художньої літератури. Останні два-три десятиліття характеризуються постійно зростаючим інтересом дослідників-лінгвістів до мови художньої літератури, особливо з точки зору її функціональних властивостей. Важливою рисою розвитку лінгвістичних досліджень є те, що мовні та мовленнєві закономірності побудови естетично значимого тексту розглядаються як у лінгвістичному, так і в екстралінгвістичному аспектах. «Використання мови для передачі смислу, правильне розпізнавання смислу повідомлення, оптимальний вибір мовної форми в залежності від мети та умов спілкування – всі ці питання знаходяться сьогодні в центрі уваги дослідників-лінгвістів» [11, с. 6]. Це означає, що до ряду лінгвістичних дисциплін може бути включена і лінгвістична стилістика художнього тексту. В.І. Толочин зазначає, що лінгвістичним завданням у даному разі буде опис закономірностей, що дозволяють у даному тексті, зокрема в поетичному, «розгорнутися художньому смислу і обумовлюючим можливість його пізнання читачем/слухачем». Іншими словами, «функціональна стилістика художнього мовлення вивчає тексти художньої літератури з точки зору того, яким чином вони здійснюють передавання естетичної інформації. Лінгвістична стилістика розглядає сферу художньої творчості як комунікативний акт, під час якого відбувається передавання інформації від відправника до отримувача» [11, с. 9–10].

Згідно з відомою схемою комунікативного акту Романа Якобсона лінгвістичне вивчення художнього тексту визначається наступними критеріями: під час будь-якого акту передачі інформації відправником одержувачу інформація (*message*) передається через певний канал (*contact*), який передбачає використання правил кодування інформації (*code*), що відповідають певним умовам передачі (*context*). Контекст дозволяє одержувачу однозначно зрозуміти систему кодування і отримати інформацію [11, с. 12]. Те ж саме, на нашу думку, можна віднести до лінгвістичної

природи поетичного тексту як комунікативного акту.

До проблем особливостей мови поетичного тексту зверталися, передусім, Я. Мукаржовський («Структуральная поэтика» 1996), Ю.М. Лотман («О поэтах и поэзии» 1996), В.М. Жирмунский («Поэтика русской поэзии» 2001) та багато інших. Вивчення поезії, як і будь-якого іншого мистецтва, вимагає визначення її матеріалу та тих прийомів, за допомогою яких із цього матеріалу створюється художній твір. На думку В.М. Жирмунського, художній твір відрізняється від нехудожнього своєю поетикою. Поетика – це наука, що знаходиться на межі літературознавства та лінгвістики, в основі системи поезики лежить класифікація фактів мови, яку надає лінгвістика. Якщо вважати мовний знак матеріальною основою поезії, то відношення між власне лінгвістичним та лінгвопоетичним його вивченням виглядає наступним чином:

1) фонетиці, як окремому розділу лінгвістики, відповідає поетична фонетика (евфонія) – як розділ поезики. Звуки поетичної мови впорядковані і організовані, особливий вибір звуків і їх особливе розміщення відрізняє поетичне мовлення від прозаїчного. У галузі поетичної фонетики відрізняють, як і у відповідному розділі лінгвістики, три групи явищ: метрику, словесну інструментовку (особливе розміщення голосних і приголосних) та мелодіку поетичної мови (пониження чи підвищення інтонації голосом);

2) семантиці відповідає вивчення слова як поетичної теми, питання, пов'язаних зі зміною значення слова (вчення про тропи). Кожне слово, яке має суттєве значення, є для художника поетичною темою, своєрідним прийомом художнього впливу (в той час як, наприклад, у мові науки воно виступає лише абстрактним, загальним поняттям);

3) синтаксису відповідає поетичний синтаксис (такі фігури, як інверсія, синтаксичний паралелізм, анафори тощо). Поетичний синтаксис розглядає прийоми художнього використання синтаксичних форм;

4) мова даної епохи представляє для того, хто говорить, ряд історичних та соціальних нашарувань, які мають для поета різну цінність і володіють різною художньою дійсністю. Наприклад, архаїзми, діалектизми, неологізми можуть бути використані поетом як художній прийом.

Зображувально-виражальні можливості цих пластів в естетичному тексті вивчаються лінгвопоетикою.

Усі перераховані вище розділи поезики складають разом вчення про поетичне мовлення у вузькому значенні слова, що називається стилістикою. Стилїстика, у свою чергу, і є поетичною лінгвістикою, «яка розглядає факти загального мовознавства в спеціальному художньому використанні» [1, с. 41–45]. Під час розгляду питань поезики В.М. Жирмунський виходить із поняття поетичної мови, тобто зі слова, яке підлягає художній функції. У такому випадку відмінною особливістю поетичної мови є його художня функціональність. Художня функціональність поетичної мови покликана відобразити естетично значиме, емоційно впливове перетворення дійсності.

Я. Мукаржовський писав, що єдиною постійною ознакою поетичної мови є її «естетична», чи «поетична» функція, яку він визначав як «спрямованість поетичного вираження на самого себе»: «Таким чином, поетичну мову ставлять в один ряд з іншими численними функціями мови, кожна з яких означає підлаштування мовної системи до якоїсь мети висловлювання. Мета поетичного висловлювання – естетичний вплив. Хоча естетична функція, яка таким чином домінує в поетичній мові (а в інших функціональних мовах є тільки супутнім явищем), ставить у центрі уваги сам мовний знак, виступаючи, таким чином, прямою протилежністю дійсній орієнтації на мету, якій в мові служить повідомлення» [9, с. 78]. Отже, вчений визначає поетичну мову як складову частину мовної системи, як «стійке утворення, що володіє власним закономірним розвитком, як важливий фактор у загальному розвитку здатності людини висловлюватися за допомогою мови».

Але тоді поетична мова, як і природна, здатна виконувати комунікативну функцію, тобто передавати певне повідомлення про зовнішній по відношенню до тексту світ. Лінгвістична особливість поетичної мови полягає в тому, що в ній можуть бути наділені смислом будь-які мовні структури (фонетичні, словотвірні, граматичні, ритмічні і т. і.), які стають, таким чином, свого роду матеріалом для побудови нових, естетично значимих мовних об'єктів.

Ян Мукаржовський виділяє дві лінгвістичні сторони поетичної мови: звукову і смислову, розглядаючи їх з точки зору будови мовного знаку та участі окремих елементів в побудові поетичного твору. До звукової сторони поетичного знаку він відносить: звуковий склад

мовного прояву (співвідношення окремих звуків), послідовність звуків (евфонія), ритм, рифму, склад (в якості основи клаузул), інтонацію (виражену графічно пунктуацією), експірацію (наголос як носій ритмічного малюнку), забарвлення голосу чи тембр (емоційні відтінки змісту), темп (тривалість ритмічних відтінків та паузи). Сміслову (чи у вузькому розумінні – граматичну) сторону представляють наступні елементи поетичної мови: морфеми (а саме твірні морфеми), які представляють внутрішню будову слова; словесне значення – лексика поета (тобто вибір словесного матеріалу); семантична спрямованість, поетичне найменування (використання слова в конкретному випадку); смислова динаміка (на протигагу статиці) контексту, монолог та діалог (приховане значення).

На думку вченого, мова, склад якої представляють перераховані елементи, за своїм знаковим характером є художнім матеріалом для побудови поетичного твору. На відміну від звичайної мови, первинної моделюючої системи (вихідної «картини світу»), поетична мова є «вторинною моделюючою системою» (в розумінні Ю.М. Лотмана), в якій сам знак моделює свій зміст. Поетична мову вже самою своєю формою пропонує адресату поетичного повідомлення усвідомити причини та наслідки вибору саме такого (інколи незвичайного), а не якого-небудь іншого способу вираження. Зовнішня буденність поетичної мови, яка інколи трапляється, сама сприймається на фоні незвичайності форми як особливий естетичний ефект [10, с. 56].

Висновки. Таким чином, створюючи своє власне інструментування, перекладачі передають як понятійний зміст, так і символічне

значення форми вираження цього змісту, яке проявляється лише на тлі інших складових синологічного рівня художнього твору. Відрізняючись від слів оригіналу, у фонетичному плані слова в перекладеному тексті по-своєму передається тональність оригінального твору, створюючи свій виражальний план відповідно до інтенції автора.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Жирмунский В.М. Поэтика русской поэзии / В.М. Жирмунский. – Сбп. : Азбука-Классика, 2004. – 496 с.
2. Зеров М. У справі віршованого перекладу. Нотатки / М. Зеров // Всесвіт. – 1988. – № 8. – С. 130–131.
3. Калустова О. Художній образ: перекладознавча специфіка поняття / О. Калустова // Вісник КНУ ім. Тараса Шевченка. – Сер.: Іноземна філологія. – 2007. – № 41. – С. 31–33.
4. Коломієць Л.В. Концептуально-методологічні засади сучасного українського поетичного перекладу / Л.В. Коломієць. – К., 2004. – 521 с.
5. Коптілов В.В. Теорія і практика перекладу / В.В. Коптілов. – К. : Юніверс, 2003. – 280 с.
6. Корольова А.В. Теорія художнього мовлення в контексті лінгвоепічної парадигми / А.В. Корольова // Мовні концептуальні картини світу : Зб. наук. праць. – К., 2003.
7. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Гром'яка, Ю. Коваліва, В. Теремка. – К., 2006. – 752 с.
8. Лотман Ю.М. О поэтах и поэзии / Ю.М. Лотман. – Сбп. : Искусство-Сбп., 1996. – 241 с.
9. Мукаржовский Я. Структуральная поэтика / Я. Мукаржовский. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1996. – 480 с.
10. Раюшкина И.В. Язык поэтического перевода в аспекте лингвистической прагматики (На материале стихотворений Эмили Дикинсон) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / И.В. Раюшкина. – Краснодар, 2004. – 185 с.
11. Толочин И.В. Метафора и интертекст в англоязычной поэзии / И.В. Толочин. – СПб., 1996. – 96 с.
12. Философский энциклопедический словарь / под. ред. С. Аверинцева. – М., 1989. – 815 с.